

RİFÂÎ'DEN OSCAR WILDE'A GÜL VE BÜLBÜL
Gül ü Bülbül From Rifâî To Oscar Wilde

Nilüfer TANÇ*

"İçmek ister
bülbülün ünânın meger bir reng ile

Gül budaâınınî mizâcına gire úurtara âu"

Fuzûlî

ÖZ

İnsan beyninin dinamiği çağrışımlardır. "Gül-bülbül", zihinlerde uyandırdığı sonsuz çağrışımlarla asırlardır tüm dünya edebiyatlarında var olmuştur. Bu çalışmada, Rifâî'nin **Bülbül-nâme**'siyle Oscar Wilde'ın **Bülbül ile Gül (The Nightingale and the Rose)** hikâyesi *metinlerarasılık (intertextuality)* bağlamında karşılaştırılarak ortaklık, benzerlik ve farklılıkları tespit edilmiş, böylece insanlık âleminin ortak konusu olan "gül-bülbül" ün farklı çağ, coğrafya ve kültürler içinde kazandığı yeni "*okuma biçimleri*" ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun için kronolojik sıra takip edilerek önce Rifâî'nin **Bülbül-nâmesi** tanıtılmış, daha sonra Oscar Wilde'ın hikâyesinin Batı edebiyatında gül sembolü eserler arasındaki yeri tespit edilerek incelenmiş ve iki eser karşılaştırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Rifâî, Bülbül-nâme, Oscar Wilde, gül, bülbül, metinlerarasılık, karşılaştırmalı edebiyat.

ABSTRACT

The dynamics of the human brain are associations. Nightingale and rose have existed in all world literature for ages with the infinite associations which are brought to mind. In this study the partnerships, similarities and differences are identified comparing Rifâî's **Bülbül-nâme** and Oscar Wilde's tale of **The Nightingale and the Rose** in the context of *intertextuality*; thus it is possible to present "*new reading styles*", gained in different ages, places and cultures of nightingale and rose, which is a common topic of all humanity. To do that a chronological way is followed and Rifai's **Bülbül-nâme** is introduced first, and then the place of Oscar Wilde's tale among the works with rose symbol in western literature is found and both works are compared.

Keywords: Rifâî, Bülbül-nâme, Oscar Wilde, rose, nightingale, intertextuality, comparative literature.

GİRİŞ

* Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Doktora Öğrencisi

Bugüne, bugünden düne, yahut dünden düne yöneltebilecek bir bakışta adma kimi zaman *tevarüd*, bazen *sirkat*, bazen de *intihal* denen benzer söyleyiş örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Eskilerin taklitçilik diye aşağıladıkları bu durum günümüz edebiyatında özgünlüğün içerikte değil, biçimde aranması anlayışıyla biçimsel yeniliklerden biri olarak kabul edilmiş ve *metinlerarasılık* (*intertextuality*) terimiyle karşılanmıştır¹. Hatta “*her metnin bir göndermeler mozağinden oluştuğu*” ve yazarın kendi özümsemediği edebî geleneğin, bu mozağın çerçevesini oluşturduğu ileri sürülmüştür². Gerard Genette; “*bir yapıyla ondan öncekiler ve sonrakiler arasında kurulan ilişkilerin okur tarafından algılanmasına metinlerarası ilişkiler*”³ adını verir. Buna göre okumak, aynı zamanda bir metni başka bir metinle ilişkilendirmek, onda yeni bir tat bulmak, o metnin ilginç bir yanını yakalamaktır. Genette buna; “*sürekli dolaşım hâlindeki edebiyat*”⁴ adını verir ve “*tüm yazarların sadece tek bir kitap yarattıklarını tüm kitaplarınsa sonsuz tek bir kitap*”⁵ olduğunu söyler.

Bu bilgilerin ışığında, bu çalışmada, Rifâî (?-?)’nin **Bülbül-nâme** mesnevisiyle Oscar Wilde (1854-1900)’ın **Bülbül ile Gül (The Nightingale and the Rose)** hikâyesi *metinlerarasılık* (*intertextuality*) bağlamında karşılaştırılarak ortaklık, benzerlik ve farklılıkları tespit edilecek böylece insanlık âleminin ortak konusu olan “gül-bülbül” ün farklı çağ, coğrafya ve kültürler içinde kazandığı yeni “*okuma biçimleri*”⁶ ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için kronolojik sıra takip edilerek önce Rifâî’nin **Bülbül-nâmesi** tanıtılacak daha sonra Oscar Wilde’ın hikâyesinin Batı edebiyatında gül sembolü eserler arasındaki yeri tespit edilerek iki eserin karşılaştırılmasına geçilecektir.

Bülbül-nâme ve **Bülbül ile Gül** *alegorik/temsili* birer eserdir. “*Alegori, bir olay, nasihat, dilek veya düşünceyi, başka varlıklar vasıtasıyla ve onlara ait özelliklere boyayarak anlatmaktır. Bundan maksat, konuyu daha canlı ve vurgulu bir şekilde anlatma ve okuyucuya zihni bir zevk vermektir.*”⁷ 19. asır Türk belâgatçileri Batı retoriğindeki *metaforu açık istiare*; *alegoriyi* ise *istiâre-i temsiliyye*, *istiâre-i mürekkebe* veya *mecâz-ı mürekkebe* terimleriyle

¹ Yıldız Ecevit, *Orhan Pamuk’u Okumak*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996, s.31.

² Julia Kristeva’nın bu konudaki görüşleri için bkz. Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara 1999, s. 40-55 ve Jale Parla, *Don Kişot’tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

³ Ayşe-Zeynel Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seckin Yayınevi, Ankara 2003, s. 303.

⁴ Ayşe-Zeynel Kıran, a.g.e., aynı yer.

⁵ Ayşe-Zeynel Kıran, a.g.e., aynı yer.

⁶ Ayşe-Zeynel Kıran, a.g.e., s. 315.

⁷ Menderes Coşkun, “*Klâsik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori*”, *Bilig*, S. 38, Yaz 2006, s.58.

karşılamaşlardır⁸. “Bir hikâyenin alegorik olabilmesi için kahramanların ve diğer varlıkların adlarının yanı sıra, hikâyedeki olayın da istiareli bir şekilde kurgulanması gerekir.”⁹ “Alegorik bir eserde okuyucu zevkini hikâyenin ikiz mânâsının birbiriyle olan ilintilerini keşfetmekten alır.”¹⁰

Dünya edebiyatında bu anlatım tarzıyla pek çok eser meydana getirilmiştir. Guillaume de Lorris ve Jean de Meung’ın **La Roman de la Rose** (Gülün Romanı)’u, Şeyhî’nin **Har-nâme**’si, Fuzulî’nin **Beng ü Bâde**’si, John Bunyan’ın **Pilgrim’s Progress** (Hacının İlerleyişi)’i ile Yahya Kemal’in **Sessiz Gemi**, Nazım Hikmet’in **Kırk Haramilerin Esiri** ve Behcet Necatigil’in **Kilim** şiirleri bunlardan bazılarıdır. Klâsik Türk edebiyatı alegorik eserler yönünden zengindir. Ancak eski belâgat kitaplarında bu eserlerin isimlendirilmesi ve tasnifi üzerinde pek durulmamıştır. Victoria R. Holbrook “*Alegorinin Ölümü Hüsn ü Aşk’ın Özgünlüğü*” başlıklı makalesinde bu konudaki düşüncesini şu sözleriyle ortaya koymuştur: “...sanırım alegorinin –bir anlatı türü olarak- belâgatte adsız kalmasının nedeni yaygınlığıydı: Dîvan şiirinde anlatı demek zaten alegori demektir...”¹¹

Rifâî ve Oscar Wilde’ın çalışmaya konu olan eserlerinin temel alegorları gül ve bülbüldür.

1. Gül ve Bülbül

“...Gül, yabanisi ve ıslah edilerek bahçelerde yetiştirilen çeşitleri bulunan bir cins çiçektir. Yabani gülün Orta Asya’da çok eskiden bilindiği anlaşılmaktadır. Bahçe gülüne dair en eski bilgi Babil bahçeleri üzerine Herodotes tarafından verilmiştir. Eski Yunan edebiyatında da gülden bahsedilir. Bu bilgilerden gülün Doğu’dan, Orta Doğu, Anadolu ve Yunan Adaları yolu ile Batıya geçmiş bir çiçek olduğu çıkarılmaktadır.

Mitolojide eski Yunanlıların güzellik Tanrıçası Aphrodite’in doğuşu sırasında vücudundan akan köpüklerden oluştuğuna inanılan gülün, Hint efsanelerinde de dinî ve kozmogonik bir mânâsı vardır. Eski Suriye ve Mısır’da gül üzerine efsaneler bulunmaktadır. Roma döneminde aşk ve neşe çiçeği sayılan gül, geniş çaplı ziyafetlerde vazgeçilmez bir çiçek olarak dikkat çeker. Hristiyanlığın ilk çağlarında Hz. İsa’nın sembolüdür. Hz. Meryem’e de dikensiz gül denmiştir...”¹² Haç ortasındaki beş yapraklı gül ortaçağ filozofları tarafından

⁸ Menderes Coşkun, a.g.e., s. 52.

⁹ Menderes Coşkun, a.g.e., s. 64.

¹⁰ Menderes Coşkun, a.g.e., s.65.

¹¹ Victoria R. Holbrook, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, hzl. Mehmet Kalpaklı, İstanbul 1999, s. 403.

¹² Kâşif Yılmaz, “Gül” *TDEA*, C.3, Dergâh Yayınları, İstanbul 1973, s. 382-383.

anasır-ı erbaa (toprak, su, hava, ateş)nin üzerinde bir eleman olan *saf öz (quinta essentia)*ü temsil eder. Dünya çapında bir kardeşlik tarikatı olan *Gül-Haç Biraderleri* de adlarını gül ile haçtan almışlardır¹³.

İslam kültüründe gül, Hz. Muhammed'in Miraç gecesi Tanrı'nın huzurunda Cebrail ve Burak'la terler döktüğü, Burak'ın terinden sarı gül, Cebrail'in terinden beyaz gül ve Hz. Muhammed'in terinden de kırmızı gülün meydana geldiği rivayetinde yüz gösterir. Bu inancın etkisiyle dîni günlerde ve mevlit gibi törenlerde gül suyu ikram edilir. Klâsik Türk şiirinde *na*'lerde gül, Hz. Muhammed'in saçına, yanağına; gül kokusu kokusuna, terine; gül goncası ağzına; gül fidanı boyuna *müşebbehün bih* olmuştur.¹⁴ Gül, Hz. Muhammed'e isnat edilen; "Kırmızı gül, Allahın görkemini tezahürüdür." sözüne dayanılarak ilâhî güzelliğin de sembolü olarak kabul edilir. İranlı mutasavvıf Ruzbihan Baklî **Ahbâre'l-Âşıkîn** adlı eserinde Tanrı'nın ilahî bir varlık olan kırmızı gül gibi tecellî ettiğini bu yüzden ruh bülbülünün sonsuza kadar bu güle âşık olduğunu yazar¹⁵. Burada insan ruhunun bir başka kuşa değil de bülbüle benzetilmesi de tesadüfî değildir. "*İnanışa göre Nemrut tarafından ateşe atılan Hz. İbrahim'in önünde saf bağlayan kuşlardan birisi onunla birlikte kendisini ateşe bırakır ve Tanrı'nın elçisine eşlik eder. Kendisine hoş gelen bu hareketi nedeniyle Tanrı onu ödüllendirmek ister ve Cebrail vasıtasıyla ne dilediğini sorar. O da Tanrı'nın bin isminden yalnızca yüzünü bildiğini söyleyerek kalan dokuz yüzünün de öğretilmesini ister. İşte Tanrı'nın bütün isimlerini öğrettiği o kuş, kıyamete dek gönülleri bağlayan sesiyle Tanrı'nın isimlerini haykıran bülbüldür.*"¹⁶

1.1. Klâsik Türk Şiirinde Gül ve Bülbül

Bülbül ve gül arasında var olduğuna inanılan aşk, *dîvân*lara dağılmış binlerce beyitte anlatılmıştır. Çünkü şiir, musikî, estetik gibi şairlerin aradığı her şey bu hikâyede vardır:

*Bülbül ü gül soóbetiydi didügüm işitdügüm
Geh terennüm geh tebessüm gÀh geh eşèÀr idi
Üsküplü İshak Çelebi*

"Bazen şarkı, bazen gülümseme, zaman zaman da şiirler okuyarak dediğim işittiğim hep gül ve bülbül sohbetiydi."¹⁷

Klâsik şairlere göre gül ve bülbülün münasebeti çok eskilere dayanır:

¹³ Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s. 101.

¹⁴ Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, TDV Yayınları, Ankara 1993, s. 274.

¹⁵ Nezahat Öztekin, "*Eski Türk Edebiyatında Gül*", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Y. 34, S. 4, Ekim 2005, s. 22.

¹⁶ Ömür Ceylan, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s.64.

¹⁷ Ömür Ceylan, a.g.e., s. 71.

*Üadimidür öüüýü bülbülüñ güllerle àÀyetde
Çubuú ata bile binmişler eyyÀm-ı āabÀvetde
Cinânî*

“Bülbülün güllerle olan münasebeti bir hayli eskidir. Çocukluk günlerinde değnek ata bile birlikte binmişlerdir.”¹⁸

Gül eşi benzeri olmayan bir güzeldir. Bülbül de güzel sesiyle ona hoş hikâyeler anlatan bir sevgilidir:

*Gül-àonca farù-ı óüsn ile gerçi yegÀnedir
Bülbül de lik şÀhid-i şirin-fesÀnedir
Sâlim Dîvânı, G. 81/1*

“Gonca gül, güzelliğiyle eşsizdir ama bülbül de hoş hikâyeler anlatan bir sevgilidir.”

Bülbül, güle olan karşılıksız ve riyasız aşkını açıklayamaz:

*Güle bülbül edemez derdini bir hoş ièlÀm
Zaóm-ı yâr öyle degildir ki demek mümkün ola
Sâlim Dîvânı, G. 267/4*

“Bülbül derdini güle bir türlü anlatamaz. Aşk acısını anlatmak mümkün değildir.”

Gül, güzelliğiyle mağrurdur. Aşkla yanan bülbülden haberdar bile değildir. Ancak bülbül yine de günün birinde kavuşma ümidiyle ağlayıp inlemeye devam eder:

*Óüsnüne maârýr olup gül gýşuna úoymazsa da
Bülbül-i şýride geçmez nÀle vü feryÀddan
Şeyhülislam Yahya*

“Gül, güzelliğiyle gururlanıp âşık bülbülün sözlerine kulak vermese de o inleyip feryat etmekten vazgeçmez.”¹⁹

Ancak bülbülün aşkını âşikâr eden bu feryatları aşkını gizleyip ölenlerin şehit olacaklarına inanan²⁰ şairlerce kınanır:

Hüneri var ise ketm-i eâer-i èaşú itsün

¹⁸ Ömür Ceylan, a.g.e., s.64.

¹⁹ Ömür Ceylan, a.g.e., s.67.

²⁰ Bu inanış Hz. Muhammed’e atfedilen “Aşkını gizleyip, iffetini muhafaza ederek ölen şehittir.” sözüne dayanır.

Aybdur bülbül-i şyrîdeye feryâd itmek

Nâbî

“Eğer bir hüneri varsa aşk acısını gizlesin. Perişan bülbüle feryat etmek ayıptır.”²¹

Klâsik şiirde şairliğin şartı aşktır. Karşılıksız ve riyasız sevme yeteneğine sahip olan şair güzellikte güle benzeyen sevgilisine aşkını anlatmak için feryat ve figânla şiirler söylemekte bülbülü geride bırakmıştır:

Gerçi kim bülbül bana virür sebaú feryâddan

Yeg olur şâkird-i kâmil dostlar üstâddan

Zâfî

“Ey dostlar! Her ne kadar bülbül ettiği feryatlarla bana çok ders vermişse de yetenekli öğrenci hocasını geçmiştir.”²²

Gül, Necâtî ve Fuzûlî gibi şairlerin yaşadıkları zamanın padişahlarına sundukları kasidelerde redif olarak kullanılmıştır. Şairler bu tercihle “*dünyevi iktidarın en kudretli sembolünü, estetik değerler manzumesinde en ideal yere yerleştirmişlerdir.*”²³ Adil sultan devrinde zulüm biter. Bu yüzden gül de uygunsuz taşkınlıklarına son vermeli âşıklarını incitmemelidir:

Bâbâñ sulûân-ı âdil devridür tenbîh úl

Urmasun gül-zâre âteş ôulm édüp zinhâr gül

Fuzûlî

“Bahçıvan! Zaman âdil sultan zamanıdır. Güle tembih et, gül bahçesini ateşe vermesin.”²⁴

1.2. Klâsik Türk Edebiyatında Bülbüliye, Gül ü Bülbül ve Bülbül-nâmeler

Klâsik Türk edebiyatında baş kahramanları gül ve bülbül olan özel *mesnevîler* de kaleme alınmıştır. Araştırmacılara göre gül-bülbül isim ve sembolü bu eserlerin ilk örnekleri, Feridüddin Attar (1119-1193) ’ın **Hüsrev-nâme**’si (**Gül ü Hüsrev/Gül ü Hürmüz**) ile Attar’a atfedilen²⁵ **Bülbül-**

²¹ Ömür Ceylan, a.g.e., s.65.

²² Ömür Ceylan, a.g.e., s.73.

²³ Aydın Kırman, “*Muhibbi’nin Gül Redifli Gazellerinde Gül Tasavvuru*”, *Tunca Kortantamer İçin*, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayını, No:6, İzmir 2007, s. 359.

²⁴ Tunca Kortantamer, “*Gül Kasidesi II*”, *Dergâh*, C.1, S.3, Mayıs 1990.

²⁵ Son araştırmalar bu eserin Feridüddin Attar’a âit olmadığını, XV. yüzyılda yaşayan Attar-ı Tûnî ya da Attar ad veya mahlaslı bir kişi tarafından yazıldığını göstermektedir. M. Nazif Şahinoğlu, “*Attar, Feridüddin*” *TDVİA.*, C. 4, İstanbul 1991, s. 98.

nâme'dir. Türk edebiyatında Anadolu sahasında bu tarzda yazılmış ilk eser²⁶ ise Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye ait olduğu düşünülen **Bülbül-nâme** adlı 55 beyitlik küçük *mesnevî*'dir. Bunu, Mevlânâ'ya atfedilen **Hikâye-i Bülbül-nâme** başlıklı bir diğer *mesnevî* takip eder. **Hikâye-i Bülbül-nâme**'nin Mevlânâ'ya ait olmadığı düşünülmektedir; yazarı belli değildir. Dil özellikleri XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarına ait olduğunu gösteren eser Attar'a atfedilen **Bülbül-nâme**'nin genişletilmiş, mensur bir çevirisi şeklindedir²⁷. XIV. yüzyılın sonları ile XV. yüzyılın başlarında yazıldığı düşünülen bir diğer **Bülbül-nâme** Rifâî'ye aittir. Gül-bülbül konulu eserler, XVI. yüzyılda artmış ve '*gül ü gülbül*' adıyla yazılmaya başlanılmıştır. Bu yüzyıla ait ilk **Gül ü Bülbül** Vâhidî'ye aittir. Onu, *gül ü bülbül mesnevî*lerinin en meşhuru Fazlî'nin **Gül ü Bülbül**'ü izler²⁸. 1541-1553 yılları arasında Amasya'da yazılan eserin tenkitli neşri, Nezahat Öztekin tarafından 1987 yılında doktora tezi olarak hazırlanmış ve 2002'de yayımlanmıştır²⁹. Fazlî'nin eserini, 1553'te Münîrî'nin Attar'ın **Bülbül-nâme**'sinden genişleterek tercüme ettiği **Gülşen-i Ebrâr**'ı; 1565'te Bakâî'nin ve 1602'de Gâzi Giray Kırîmî'nin **Gül ü Bülbülleri** ile 1636'da Fuâdî'nin yine Attar'ın **Bülbül-nâme**'sinden çevirdiği **Bülbülüyye**'si izlemiştir. XVII. yüzyılda bir diğer **Bülbül-nâme** yazarı da **Sâlim Tezkiresi**'nde adı geçen Es'ad Efendi'dir. Eser, Padişah I. Ahmed'e sunulmuştur³⁰. Fuâdî'nin **Bülbülüyye**'si, Manisalı Birrî tarafından 1705'te nesre aktarılmıştır. Manisalı Birrî'nin **Bülbülüyye**'sinin tenkitli metnini, Adnan Çağlı ve Vicdan Özdingiş hazırlamışlardır³¹. XVIII. yüzyılın ikinci eseri Hayatî mahlaslı bir şaire ait, mensur bir *gül ü bülbül*'dür. Eserin adı ve Hayatî'nin yaşamı hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Hayatî'nin eseri 1806'da İlmî tarafından **Bülbülüyye**

²⁶ Hüseyin Ayan transkripsiyonlu metnini yayımladığı Rifâî'nin *Bülbül-nâmesi*'nin gösterdiği dil özelliklerine göre XV. yy. sonları, XVI. yy. başlarında yazılmış olabileceğini; bu durumda eserin Türk edebiyatının bu türde bilinen ilk eseri olabileceğini tespit etmişse de (Hüseyin Ayan, *Bülbül-nâme Rifâî*, Emek Matbaası, 1981, s. 6.) Gencay Zavotçu Mevlânâ'ya âit olduğunu düşündüğü bir *Bülbül-nâme*'den söz etmektedir. (Gencay Zavotçu, "*Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül*", *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 896.)

²⁷ Gencay Zavotçu, a.g.e., s. 896.

²⁸ "*Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ü Batı'da en çok yankı uyandıran eserlerden biridir. Batılı araştırmacıların da dikkatini çeken mesnevînin tamamı veya bazı bölümleri çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Eseri özgün bulan Hammer mesnevînin tamamını Almancaya çevirmiş ve 1834'te Türkçe aslıyla birlikte Peşte'de "Gül ü Bülbül das Ist Rose und Nachtigall" adıyla yayımlanmıştır. Çeviride kaftiye uygunluğuna dikkat eden Hammer'in yanı sıra Dora D'istria bazı bölümlerini Fransızcaya, E. J. W. Gibb de İngilizceye çevirmişlerdir.*" (Gencay Zavotçu, a.g.e., s. 899.)

²⁹ Nezahat Öztekin, *Fazlî, Gül ü Bülbül*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005.

³⁰ Adnan İnce, *Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi*, AKM Yay., Ankara 2005, s.169.

³¹ Yard. Doç. Dr. Adnan Çağlı-Yard. Doç. Dr. Vicdan Özdingiş, *Bülbülüyye Birrî Mehmed Dede*, Akademi Kitabevi, İzmir 2004.

adıyla nazma çekilmiştir. XIX. yüzyılda yazılmış bir diğer **Gül ü Bülbül** Abdurrahim Utuzîmenî'ye aittir. Tatar Türkçesi özellikleri gösteren eserin yazarı Tatar Türklerindedir. Kazan Hanlığı'nda yaşamıştır. XIX. yüzyıla ait diğer eserler Âgâh Osman Paşa ve Yenişehirli Avnî'nin **Bülbül-nâmeleridir**³². Türk Edebiyatında *gül ü bülbül* ve *bülbül-nâmeler* dışında *Gül ü Sabâ*, *Gül ü Nevrûz*, *Gül ü Hüsrev* gibi kahramanlarının birisi gül olan eserler de bulunmaktadır³³.

1.3. Gül ve Bülbül Hikâyelerinin Kaynağı

Bülbülün güle olan aşkı, ona kanını ve canını verışı, dünyanın her yerinde ortak motiftir. Bu ortak motife dayalı efsaneler farklı varyantlarla anlatılır:

Efsaneye göre gül, ilk yaratıldığında soluk renkli bir çiçektir. Ona çilgınca âşık olan bülbül, açılışını görebilmek için dikenlerine aldırış etmeden geceler boyunca dallarına konup yalvarır. Gül bu yalvarmalara aldırış etmez. Ne zaman ki bülbül mecalsiz kalıp kendinden geçer, gül dikenlerini batırıp bağırını kanatır. Böylece canından olan bülbülün kanı, gülün dikenlerine sızıp goncaya renk katar. İşte güle kırmızı rengini veren de bülbülün aşk için akıttığı kandır.³⁴

Gül-bülbül konulu hikâyeler Ortaçağda yaygınlık kazanmıştır. Bu hikâyelerin kaynağının İran Edebiyatı olduğu düşünülmektedir. İran ve Arap edebiyatları Emevî-Abbâsî döneminde birbirini etkilemiştir. Araştırmacılara göre bu dönem Arap şiiri Kuzey Afrika ve Sicilya yoluyla İspanya'ya Endülüs Emevîlerine geçerek, İspanya coğrafyasında yeni motifler, temler kazanırken İran şiirine has özellikleri ve bu arada gül ve bülbül konusunu da İspanya'ya taşımıştır. H. Ritter, XI. yy.'da yazıya geçirilen Fransızların en eski manzumesi **Chanson de Roland (Rolan şarkıları)**'da **Anter Kıssası**'nın etkisinden bahseder. M. Lanson ise 1277'de yazıya geçirilen Fransız *romansı* **Le Roman de la Rose (Gülün Romanı)**'un Fransa'ya İspanya yolu ile girmiş İran asıllı bir Doğu hikâyesi olduğunu söyler. Bu dönemde Doğu edebiyatının Batı edebiyatına etkisi bu konuyla sınırlı kalmamıştır. XIII. yüzyıla kadar yarım kafiye kullanan Fransızlar, daha sonraki şiirlerinde Arap kafiyesini kullanmaya başlamışlardır.³⁵

³² Türk edebiyatında *gül ü bülbüller* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Gencay Zavotçu, "Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül", *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 896-902.

³³ Bu eserler için bkz: Âgâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, TTK Bas., Ankara 1973, s. 139; "Dîvan Edebiyatında Hikâye I", *TDAY Belleten 1967*, TDK Yayınları, Ankara 1989, s. 108.

³⁴ İskender Pala, "Gül ile Bülbül", *Zaman*, 29 Ocak 2004.

³⁵ Nezahat Öztekin, *Fazlî, Gül ü Bülbül*, Akademi Kitabevi, İzmir 2005, s. 34.

Doğu kültürünün ve doğulu motiflerin etkileri, Rus edebiyatında da görülmektedir. Bu etki ünlü Rus şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'in 1827 tarihli **Solovey i Roza (Bülbül ve Gül)** şiirinde oldukça belirgindir:

*“Bahçelerin sessizliğinde, bahar gecesinin sisinde,
Güle söyler doğu bülbülü.
Fakat tatlı gül hissetmez, iç geçirmez.
Âşığın söyledikleri karşısında salınır ve uyuklar.
...
Kendine gel, ey şair, arzuladığın nedir?
O dinlemiyor, seni hissetmiyor.
Bak nasıl da canlı, seslenmen cevapsız.”³⁶*

A. V. Azbukina, Puşkin ve A. V. Koltsov'daki “gül ve bülbül” temasını incelerken “*Rus şiir sanatında, gül ve bülbülle ilgili bu Doğu motifi, kendi anlatımını kazanmıştır. Gül ikinci plana geçmiş, birinci plâna harika ötüşüyle baş kahraman olarak bülbül yerleşmiştir.*” demektedir.³⁷

KARŞILAŞTIRMADA ESAS ALINAN ESERLERİN İNCELENMESİ

1. Rifâî'nin Bülbül-nâme'si

Çalışmaya konu olan Rifâî'nin **Bülbül-nâme**'sinin tenkitli metni³⁸ Hüseyin Ayan tarafından yayımlanmıştır. Hüseyin Ayan, gösterdiği dil özelliklerine dayanarak eserin XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında yazılmış olabileceğini söylemektedir³⁹. **Bülbül-nâme**'nin yazma nüshası Paris Millî Kütüphanesi Farsça Yazmaları 7 (A. F. 2147) numarada kayıtlıdır. Tezkirelerde Rifâî ad veya mahlasını kullanan bir şair bulunmamaktadır. **Latîf Tezkiresi**'nde tezkire yazarlar arasında Rifâî veya Refîî adında bir şairden söz edilse de bunun **Bülbül-nâme**'nin müellifi olduğuna dair bir kayıt yoktur⁴⁰.

Mesnevî sadece iki mısraı birbiriyle kafiyeli olan, en az iki veya daha çok mısradan oluşan ve aruzun kısa kalıplarıyla yazılan bir nazım şekli değil, tür olarak da *mesnevî* şeklinin kullanılmasıyla yazılan hikâye ve destan kitaplarının,

³⁶ Fikret Türkmen, “Doğulu Konuların Rus Edebiyatında İşlenmesi Meselesi”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, C.1, S.4, Bahar 2007, s.684.

³⁷ Fikret Türkmen, a.g.e., s.684.

³⁸ Hüseyin Ayan, *Bülbül-nâme Rifâî*, Emek Matbaası, 1981.

³⁹ Hüseyin Ayan, a.g.e., s.5.

⁴⁰ Hüseyin Ayan, a.g.e., s.3.

dînî, ahlâkî ve ansiklopedik bilgiler veren eserlerin genel adıdır⁴¹. “Anlatma esasına dayalı edebî metinler” çerçevesinde değerlendirilen⁴² *mesnevî*ler belirli bir tarihî devirde toplumumuzda roman ihtiyacını da karşılamıştır.⁴³ “Romanlarda yakalamaya çalıştığımız tipler, sosyal çevre, anlatım teknikleri, psikolojik çözümler ve hepsinden önemlisi romancının ortaya koyduğu model insan, *mesnevî* adı verilen bu şark anlatımlarında da vardır.”⁴⁴

Belli bir konuyu işleyen, bağımsız bir kitap olarak yazılmış *mesnevî*lerin plânları genellikle birbirine benzer: giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü⁴⁵. Rifâî'nin Ali Paşa'ya sunduğu 327 beyitlik **Bülbül-nâme**'nin giriş bölümünde ilk 7 beyit *münâcât*; 8.-12. beyitler *na't*; 13-16. beyitler dört büyük halife hakkında *medhiye*'dir. Şair bu beyitlerde,

ÖudÂyâ èÀâyüz raómÂn sensün
 Öelil ü bendeyüz sulûÂn sensün
 RifÂéi èÀciz ü ö`Âr u òacildür
 DevÂ senden ilÂhî òasta-dildür

sözleriyle Tanrı karşısında kulun yerini ve değerini anlatmış geleneğin hazırladığı imkândan yararlanarak dünya görüşünü, bağlı olduğu değerler sistemini ifade etmiştir⁴⁶. 17.-39. beyitlerde eserin *sebeb-i te'lif*'i anlatılır. 40.-58. beyitler baharın anlatıldığı bir *kasîde*dir. Bu bölüm eserde ortaya konulacak *fiktif/itibârî/kurmaca* âlemi daha iyi anlamaya, değerlendirmeye ve yorumlamaya hizmet eden ön bilgilerle okuyucuyu hazırlar⁴⁷. Girişten sonra 59. beyitte başlayan **Bülbül-nâme** 322. beyitte sona erer. Eserin sonunda beş beyitlik bir *hâtîme* bulunur.

Bülbül-nâme, mefâilün/ mefâilün/feülün kalıbıyla yazılmıştır. Eserde 22 *gazel* vardır. Bu *gazellerin* 13. ve 14.'sü yine mefâilün/mefâilün/feülün kalıbıyla yazılmıştır. 16, 18 ve 21 numaralı *gazellerin* kalıbı

⁴¹ Namık Açıköz, “*Mesnevî*” *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C.4, AKM Yay., Ankara 2005, s. 356.

⁴² Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 11.

⁴³ Şerif Aktaş, “*Roman Olarak Hüsn ü Aşk*”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, İstanbul Aralık 1983, s. 94.

⁴⁴ Pervin Çapan, “*Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinin Anlatım Tarzlarının Mukayeseli Tahlili*”, *Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*, Eskişehir 15-17 Ekim 2003, s. 228.

⁴⁵ İsmail Ünver, “*Mesnevî*”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Y. 36, C. LII, S.415-416-417, Ankara 1986, s. 432.

⁴⁶ Şerif Aktaş, “*Roman Olarak Hüsn ü Aşk*”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, İstanbul Aralık 1983, s. 95-96.

⁴⁷ Şerif Aktaş, a.g.e., s.96.

mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün'dür. Diğerlerinin ise fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün'dür. Yer yer *mesnevî*'nin akışını durduran bu gazeller okuyucuya nefes aldirmek, konuya nüfuz etmesini sağlayarak şevk ve heyecanını artırmak, gerilimin yükseldiği anlarda yaşanan duygu yoğunluğunu daha etkileyici bir şekilde ifade etmek gibi fonksiyonlarla eserde yer alırlar⁴⁸.

Bülbül-nâme'nin müstensihi sonradan değişik mürekkeple yazmak için bölüm başlıklarının yerini boş bırakmıştır. Sadece 152.-153. beyitler arasında rastlayan kısma "Nâme-i Sivum Şikâyet-i Bülbül ez-Hâl-i Hod" başlığını Farsça olarak yazmıştır.⁴⁹

1.1. Bülbül-nâme'nin Konusu

Gül ile Bülbül'ün hikâyesinin anlatıldığı eserde olaylar bir bahar mevsimi, İrem bağı denen bir gül bahçesinde geçer. Çok güzel olan Gül, bu bahçede bir köşkte yaşamaktadır. Sûsen ve Nesrin adlı her sırrına ortak iki arkadaşı vardır. Bülbül Hicaz'a giderken İrem bağından geçer. Pencereden etrafı seyreden Gül'ü görür görmez âşık olur. Kendinden geçerek feryat ve figâna başlar. Saba bu sesleri duyar ve Bülbül'ün derdini öğrenerek Gül'e anlatır. Gül Saba'dan Bülbül'ü imtihan etmesini ister. Saba bu niyetle Bülbül'e sefere çıkmasını söyler ve bu seferde kendini rakibi olan Har'ın yaralamasından; Gül'ü ise dile düşmekten korumasını ister. Ancak Bülbül ayrılığa dayanamayacağını, bir gazelle anlatır. Gül de gazeller söyleyerek naz eder. Saba iki sevgilinin gazellerini ve mektuplarını iletir. Aşk acısına yenik düşen Bülbül hastalanır, yatağa düşer. Sûsen ve Nesrin Bülbül'ün iyileşmesi için Gül'e ya güzelliğinin zekâtı olan yüzünü göstermesini, ya da hatırını sormak için Nar'ı göndermesini tavsiye ederler. Gül'den gelen Nar'la bir anda iyileşen Bülbül sefere çıkar. Ancak Gül'den uzak kalmak Bülbül'ü tekrar hasta eder. Sararıp solan Bülbül gece gündüz uyumadan, dinlenmeden aşk acısı çekmektedir. Bu acıyla aklını yitirir. Ağlamaktan gözleri de görmez olur. Saba'nın Gül'den haber getirmesiyle gözleri açılır. Bülbül'ün uzaklarda oluşu Gül'ü de mutsuz eder. Gül zamanı Bülbül'ün gül bahçesinde olması gerektiğini söyler. Ancak Gül ve Bülbül'ün aşkı Leyla ile Mecnun'un aşkına benzediği için kavuşamayacaklardır. Bülbül'ün Gül yoluna canını feda ettiğini anlattığı bir gazelle hikâye sona erer.

1.2. Bülbül-nâme'nin Tahlili

1.2.1. Anlatma Problemi ve Bakış Açısı

⁴⁸ Namık Açıkgöz, "Anlatma Problemi Açısından Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'undaki Gazel ve Murabbalar" *Tunca Kortantamer İçin*, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayını, No:6, İzmir 2007, s. 188.

⁴⁹ Hüseyin Ayan, a.g.e., s.5.

Bülbül-nâme, hazırlık, âşık olma, sevgiliyi isteme, engeller ve sonuç şeklinde epizotlara ayrılarak⁵⁰ incelenebilecek basit bir kurguyla yazılmıştır.

Münacat, na't, medhiye, baharın konu edildiği bir *kaside* ve *sebeb-i teliften* oluşan giriş bölümüyle okuyucunun kurmaca dünyaya hazırlandığı **Bülbül-nâme**'de olay, tanrısal bakış açısıyla 3. tekil şahıs tarafından anlatılır:

Óikâyet iden ol merd-i süðan sâz
 Bu resme eylemişdür söze àààz
 Dimiş var idi ol **dÂNÂ-yı èÂlem**
 Bu devrân içre bir gülzâr-ı òurrem

Beyit: 58-59

Bülbül-nâme'de olaylar *anlatma* tekniği ile nakledilmiştir. Bunun yanında *metin halkalarının sonundaki hâle münasip gazellerle olaylar kahraman anlatıcının ağzından aktarılmıştır*⁵¹. Bu gazeller kahramanların yaşadığı coşkuyu okuyucuya hissettirmekte etkili olmuştur. Gazellerin sonunda bir fırsatını düşünerek mahlasını kullanan Rifâî, eser boyunca okuyucunun yanından ayrılmamış⁵², dile hâkimiyeti, *teşbih*, *tezat*, *hüsn-i ta'li* gibi sanatları kullanmaktaki maharetiyle şairlik yeteneğini ortaya koymuştur:

Ey gözü sevdâyî bu göñlimi bi-mâr
 eyleyen
 Kendüden àayri úamudan bi-zâr eyleyen
 èÁrıžuñ baórı durur divâneñi àarú-Àb
 iden
 Zülfüñiñ cellâdıdur èuşşâúuñı dâr
 eyleyen
 Yaramadı òalúa yâr olalı ey yâr
 èişúuña
 Gül yüzüñdür bu cihânda yirümü òâr
 eyleyen
 Derdümi dilde nihân idem dir idüm illâ
 youú
 Úaddümñ egrisidür doğrusın iòhâr
 eyleyen
 Bu Rifâéi cân virüp vaâluñ diler
 dirdüm didi

⁵⁰ Bu metodu Fikret Türkmen halk hikâyelerini incelemek için geliştirmiştir.

⁵¹ Namık Açıkgoz, "Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Yapısı", *Millî Kültür*, S. 59, Ankara, Aralık 1987, s. 43.

⁵² Hüseyin Ayan, a.g.e., s.5.

Böyle erzân kim durur elünle bâzâr
eyleyen

Beyit: 228-232

1.2.2. Vak'a

Anlatma esasına dayalı metinlerde vak'a asıl unsurdur⁵³. **Bülbül-nâme**'de Bülbül ve Gül'ün macerası konu edilerek aşk teması işlenirken metin halkaları kronolojik bir düzende art arda sıralanmıştır. Olay örgüsünde tesadüfler önemli yer tutar. Bülbül Hicaz'a gitmek üzere yola çıkmıştır. Yolu İrem bağına düşer. (83. beyit) Tesadüfen gördüğü (87. beyit) Gül'e ilk görüşte âşık olur. (88. beyit) Ancak kader bu aşkın sonunu hüsrân olarak tayin etmiştir. (313. beyit)

Alegorik bir eser olan **Bülbül-nâme** çift kahramanlı bir aşk hikâyesidir⁵⁴. Bülbül âşığı, Gül sevgiliyi temsil etmektedir. Âşıkların arasına giren engel ayrılık ve gülün dikenleriyle temsil edilen rakiplerdir. Çift kahramanlı aşk hikâyelerinin tümünde olduğu gibi âşık Bülbül'ün de aşkını ispat edip olgunlaşması engelleri aşmasına bağlıdır. İki sevgilinin arasında iletişimi sağlayan Saba'dır. Klâsik şiirde saba, âşıkla maşuk arasında daima haberleşme aracıdır. Bülbül, Gül'ün hasretiyle hastalanıp yatağa düşünce Gül ona klâsik şiirde sevgilinin yüzü, yanağı, dudağı ve çeşitli azalarına benzetilerek en çok sözü edilen meyve olan Nar'ı göndermiştir. Burada başka bir şey ya da meyve değil de narın tercih edilme sebebi tedavi edici özelliği olabilir. Ayrıca bu kelimedede *tevriye* düşünülerek "nâr" sevgilinin aşk ateşi; onu göndermesi ise Gül'ün Bülbül'ün aşkına karşılık vermesi olarak da değerlendirilebilir. Hikâyede Bülbül'ün ağlamaktan gözlerinin görmez olması Yusuf peygamber kıssasına *telmihtir*.

1.2.3. Zaman

Anlatma esasına bağlı metinlerde dört ayrı zamandan söz etmek gerekir:

1. Olay zamanı: Anlatılan olayların yaşandığı zaman.
2. Anlatma zamanı: Kurmaca metinde olayların anlatıldığı zaman.
3. Yazma zamanı: Eserin yazıya geçirildiği zaman.
4. Okuma zamanı: Eserle okuyucu arasında geçen zaman.

Yazma ve okuma zamanları eserin dışındadır. Olay zamanı ve anlatma zamanı ise edebî eser gibi kurmacadır⁵⁵. **Bülbül-nâme**'de olaylar ilkbahar ve sonbahar arasında meydana gelmiştir. Bülbül bir bahar vakti Hicaz'a giderken

⁵³ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s. 45.

⁵⁴ Âgâh Sırrı Levend, "Dîvan Edebiyatında Hikâye I", *TDAY Belleten* 1967, TDK Yayınları, Ankara 1989, s. 73.

⁵⁵ Şerif Aktaş, a.g.e., s. 107-108.

rastladığı İrem bağında konakladığı bir aylık (85. beyit) müddette Gül'ü görüp âşık olmuş, Gül'ün isteği üzerine tekrar yola çıkmış, sevgilisinden ayrı kalmaya dayanamayarak hazan mevsiminde ölmüştür.

1.2.4. Mekân ve Şahıs Kadrosu

Mesnevîde olayların tamamı görenlerin cennetten bir köşe zannettikleri gül bahçesinde geçer. Cenneti andıran bu bahçe de zaten İrem bağı diye anılmaktadır:

*Müzeyyen bÂà idi raènÀ maúÀm ol
Görenler dir idi dÂrüés-selÀm ol
Girenler içine bulurdı şÀdi
İrem bağı ile meşhÿr adı"*

Beyit: 58-59

İrem, Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı olan Şeddad'ın cennete benzeterek yaptırdığı bahçenin adıdır⁵⁶. Zevk ve neşe kaynağı olan bu bahçenin suyu gül suyu, toprağı amberdir. İçi hurilerle doludur. Asıl kahramanlardan Gül, bu bahçedeki köşkünde yaşamaktadır. Güneş kadar parlak bir yüze, hilâle benzer kavisli kaşlara, küçük ve biçimli bir ağza, gül kadar kırmızı yanaklara, gümüş gibi bir gerdana ve tüm bunlarla uyum içinde bir endama sahiptir. Dostları Nesrin ve Sûsen'le güle oynaya vakit geçirir. Bülbül ise her türlü hünerle ilim ve hikmet sahibi, zarif ve ince yaratılışlı, bir müzisyen olarak kişileştirilmiştir. Anlatıcı, Bülbül'ü tanıtırken sözü Mecnun'a getirerek bir tür *erken anlatımla* okuyucuya hikâyenin seyri hakkında fikir verir:

*Ôarîf ü tabèı nÂzük sözi mevzÿn
Ki èÂşîú-meşreb idi miâl-i Mecnÿn
Adı Bülbül idi ol nev-cevÀnuñ
Çeküpdi cevriini devr-i zamÀnuñ"*

Beyit: 81-82

Bülbül Mecnun'a benzemektedir. Zamanın eziyetlerini çekmektedir. Demek ki az önce anlatılan güzeller güzeli Gül'e âşık olacak ve Mecnun gibi elemelere düşecektir. Nitekim hikâyenin sonunda bu durum ortaya çıkar:

*Didiler pes meger bi-çÀre Bülbül
Aña kÂr eyledi çün óasret-i Gül
Nite kim irmedi Leyli'ye Mecnÿn
Bu daàı èömr evinden oldı birÿn*

Beyit: 314-315

⁵⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvan Şîri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, s.70.

Mesnevî'nin şahıs kadrosunda yer alan Gül, Bülbül, Nesrin, Sûsen ve Sabâ'yı hikâyedeki işlevlerine göre sınıflandıracak olursak Gül ve Bülbül asıl kahramanlar; Nesrin, Sûsen ve Sabâ yardımcılarıdır. İrem Bağı tasvir edilirken sözü edilen huriler, çiçekler, ağaçlar da dekoratif unsur durumundaki kahramanlardır. Çatışmayı meydana getiren unsurlardan arzu duyulan nesne vuslat, karşı güç gelenek, yönlendirici kader, alıcı Bülbül'dür. Gül'e âşık olan Bülbül, Gül'ün isteği üzerine çıktığı yolculukta hasrete dayanamayarak ölmüştür:

*Uran evvelde bu eîşüuñ esÀsın
CefÀ üstine vazè itmiş binÀsın*
Beyit: 313

2. Oscar Wilde'ın Bülbül ile Gül'ü

1854-1900 yılları arasında yaşayan Oscar Wilde Dublin'de doğmuştur. Babası ünlü bir cerrah, annesi "Speranza" takma adıyla yazılar yazan bir edebiyatçıdır. Öğrenim dönemi çeşitli burslar kazanmasını sağlayan başarılarla geçen Wilde, 1874'te Oxford Magdalen College'den mezun olduktan sonra sanat eleştirmeni olarak çalışmaya başlamıştır. 1878'de Ravenna adlı şiiriyle Newdigate Ödülü'nü kazanan Oscar Wilde'ın **Poems (Şiirler)** adlı ilk kitabı 1881'de basılmıştır. **Dorian Gray'in Portresi, Lady Windermere'in Yelpazesi, Önemsiz Bir Kadın, Salome, Ciddi Olmanın Önemi, Reading Hapishanesi Baladı** eserlerinden bazılarıdır⁵⁷.

Bülbül ile Gül Oscar Wilde'ın 1888'de yayımlanan **Happy Prince and Other Tales (Mutlu Prens ve Diğer Hikâyeler)** kitabında yer almaktadır. Wilde bu hikâyelerinde babasının yarım bıraktığı, annesinin bitirdiği halk öyküleri seçkisinden yararlanmıştır⁵⁸.

2.1. Bülbül ile Gül'ün Konusu

Fakir bir öğrenci sevdiği kızı dansa götürmek ister ve cesaretini toplayıp ona teklifte bulunur. Kız, eğer kendisine kırmızı bir gül getirebilirse sabaha kadar dans edebileceklerini söyler. Fakat mevsim henüz gül mevsimi değildir. Buna rağmen delikanlı büyük bir sevinçle kırlara koşar. Arayıp tarar, ama gül bulamaz. Bu umutsuzlukla ağlamaya başlar. Bu arada onu işiten kertenkele, kelebek, papatya, menekşe hep ona acıyarak bakarlar. Bir tek Bülbül, onun şahsında gerçek bir âşığı görür. Kendisinin, bir ömür boyunca aşkın acıklı şarkılarını

⁵⁷ Oscar Wilde, *Mutlu Prens*, Çeviren: Özgü Çelik, Say Yayınları, İstanbul 2004. Eserin incelenmesinde de aynı çeviri esas alınmıştır.

⁵⁸ Şakir Eczacıbaşı, *Oscar Wilde Tutkular, Acılar, Gülümseyen Değişler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002, s. 46.

söylemekle beraber böylesine ağlayamadığını düşünür ve delikanlıya yardım etmeyi aklına koyar. Çünkü aşk, dünyanın bütün hazinelerinden ve bütün ömürlerinden daha değerlidir. Bülbül hemen çimenliğe koşar, bütün gül fidanlarını tek tek dolaşır. Hepsinden, delikanlı için ertesi sabah kırmızı bir gül verip veremeyeceklerini sorar. Yalnızca bir tek fidan, ertesi sabah kendisine kırmızı bir gül açabileceğini, ancak bunun için bir şartı olduğunu söyler. Dalları şiddetli kışın etkisiyle buz tutarak kırıldığı için bülbül kanını ona verebilirse iyileşip gül açabilecektir. Bülbül bu şartı, aşk uğruna can vermek olarak görüp kabul eder. Tesadüf eseri o gece mehtap çıkmıştır ve Bülbül, kalbini gülün dikenine dayayıp şarkılar söylemeye başlar. O gece, bütün öteki şarkılarından daha güzel şarkılar söylediğini fark eder ve bu coşku ile kendinden geçerek sabaha kadar yepyeni besteler yapar. Sabaha karşı gül fidanında eşsiz güzellikte kırmızı bir gül açmıştır ama Bülbül, fidanın ayakları ucunda, çimenler arasında, kalbinde dikenle cansız yatmaktadır. Delikanlı sabahleyin sonsuz bir sevinç içinde kırmızı gülü dalından dikkatle koparıp doğru sevgilisine koşar, ancak kız oralı bile olmaz. Çünkü sınıftaki bir başka delikanlı ona dans teklifi etmiş ve karşılığında mücevherler göndermiştir. Delikanlı kırmızı gülü öfkeyle yere fırlatır, ağlayıp aşkın saçma bir şey olduğunu; felsefeye dönüp metafizik okumanınsa daha yararlı bir iş olduğunu düşünürken yere attığı gülün üzerinden bir otomobilin tekerlekleri geçer.

2.2. Bülbül ile Gül'ün Tahlili

2.2.1. Anlatma Problemi ve Bakış Açısı

Bülbül ile Gül'de en eski hikâye anlatma yöntemlerinden *çerçeve hikâye* tekniğiyle iki ayrı hikâye anlatılmıştır. Bunlardan ilki fakir öğrenci ile profesörün kızının, ikincisi ise Bülbül ile Gül'ün hikâyesidir. Oscar Wilde çok bilinen bir efsaneyi kurguladığı çerçevenin içinde kullanmış, iki hikâyeyi birbiriyle ilişkilendirmiştir. Hikâyede anlatıcı *tanrısal bakış açısına* sahip üçüncü tekil şahıstır. *İç monologlar*la öğrencinin duygu ve düşünce dünyası aktarılır.

2.2.2. Vak'a

Hikâyede gerilim kız ile öğrenci arasında gibi görünse de, asıl gerilim genç öğrencinin kendi içinde yaşadığı aşk, akıl ve güç arasında aranmalıdır:

*"Ah, aşk ne küçük şeylere bağlı! Bilge adamların yazdığı her şeyi okudum ve bütün gizli felsefeler benim, ama bir kırmızı gülün yokluğu yüzünden hayatım perişan oldu."*⁵⁹

" 'Mutlu ol' diye bağırdı Bülbül, 'mutlu ol'; kırmızı gülüne kavuşacaksın. Onu ay ışığının müziğinden yapacak ve kalbimin kanıyla

⁵⁹ Oscar Wilde, *Mutlu Prens*, Çeviren: Özgü Çelik, Say Yayınları, İstanbul 2004, s. 39.

boyayacağım. Karşılığında senden istediğim tek şey, gerçek bir âşık olman, çünkü aşk felsefeden daha bilgecedir, her ne kadar felsefe bilgeceyse de ve güçten daha kudretlidir, her ne kadar güç kudretliyse de.”⁶⁰

Sonunda kazanan akıl ve güç olmuştur: “Aşk ne aptalca bir şeymiş” dedi Öğrenci uzaklaşırken. “Mantığın yarısı kadar işe yaramaz. Çünkü hiçbir şeyi kanıtlamıyor ve hiçbir zaman olmayacak şeylerden birini söylüyor, insan da gerçek olmayan şeylere inanıyor. Aslında tamamıyla kullanışsız, bu çağda kullanışlılık her şey demek olduğu için, felsefe’ye dönüp metafizik çalışacağım.”⁶¹

Bülbül ile Gül’deki genç öğrenciye ait olan bu tarz düşüncelere sahip bir kahramanla Oscar Wilde’ın tüm eserlerinde karşılaşmak mümkündür. Yazar aşka inanmadığını bu kahramanların ağzından her fırsatta dile getirir:

“-Sanat üstüne ne düşünüyorsunuz?

-Sanat, hastalık...

-Aşk?

-Bir yanılsama

-Din?

-İnanç yerine geçen moda karşılık.

-Siz bir kuşkucusunuz.

-Asla! Kuşkuculuk inancın başlangıcıdır.

-Nesiniz siz?

-Tanımlamak, sınırlamaktır...”⁶²

Hikâyede âşıklar fedakârlığın timsali iken sevgililer kıymet bilmezler. Öğrenci genç kıza âşıktır, ama fakirdir, aşkından başka verecek bir şeyi yoktur. Bülbül de gerçek âşığa belki de aşka âşıktır. Bunun için tek varlığı olan canını vermekten çekinmez. Genç kız öğrencinin gülünü rengi elbisesine uymadığı gerekçesiyle reddetmekte tereddüt göstermez. Öğrenci ise kendisi için canını veren Bülbül’ün duygusuz olduğunu düşünür:

“Biçim var” dedi kendi kendine, ağaçlı yolda yürürken “hakkını teslim etmek lazım, ama duyguları da var mı? Aslında, o da çoğu sanatçı gibi; sırf üslup, hiç içtenlik yok. Diğerleri için kendini feda etmezdi. Sadece müziği düşünüyor ve herkes bilir ki sanatlar bencilcedir. Yine de sesinde bazı güzel notalar olduğunu itiraf etmek gerek. Hiç bir anlama gelmemeleri ya da hiçbir işe yaramamaları ne yazık.”⁶³

⁶⁰ Oscar Wilde, a.g.e., s.42.

⁶¹ Oscar Wilde, a.g.e., s. 46.

⁶² Oscar Wilde, *Dorian Gray’in Portresi*’nden. Şakir Eczacıbaşı, a.g.e., s. 170.

⁶³ Oscar Wilde, a.g.e., s. 43.

Bülbül'ün gerçek âşığı tarifi klâsik şiirdeki âşık tipiyle benzerlik gösterir: *"İşte sonunda gerçek âşık" dedi Bülbül. "Onu tanımamama rağmen, geceler boyu onun şarkısını söyledim: Geceler boyu yıldızlara onun hikâyesini anlattım ve şimdi görüyorum. Saçı sümbül çiçeği kadar kara ve dudakları arzuladığı gül kadar kırmızı; ihtirası yüzünü açık fildişi rengine çevirmiş ve üzüntü alınna sevdiğinin mührünü yerleştirmiş."*⁶⁴ Gül, iç içe yer alan her iki hikâyede de aşkı temsil etmektedir.

2.2.3. Zaman

Oscar Wilde'ın hikâyesi bir günlük zaman dilimini anlatır. Bir sabah genç kız için kırmızı gül bulma derdindeki öğrenci, ertesi gün Bülbül'ün yaptığı fedakârlıktan habersiz isteğine kavuşur. Ancak kırmızı güle sahip olması genç kızı ikna etmesine yetmez.

2.2.4. Mekân ve Şahıs Kadrosu

Olaylar açık mekânlarda geçer. Asıl kahramanlar birinci hikâyede öğrenci ile profesörün kızı ikinci hikâyede Bülbül ile Gül'dür. Bahçedeki kertenkele, kelebek, papatya, menekşe dekoratif unsur durumundadır.

3. Rifâî'nin Bülbül-nâme'si ile Oscar Wilde'ın Bülbül ile Gül'ünün Karşılaştırılması

Farklı çağlara ait, farklı edebî geleneklerin ürünü olan **Bülbül-nâme** ve **Bülbül ile Gül** hikâyesi gerek konu, gerekse işleniş tarzı bakımından benzerlik göstermemektedir. Ancak her iki hikâyede de aşk teması gül-bülbül motifiyle anlatılmıştır. Hikâyelerde "gül" aşkı, "bülbül" hakiki âşığı temsil etmektedir. Âşıklar **Bülbül-nâme**'de geleneğe, **Bülbül ile Gül**'de moderniteye teslim olmuşlardır. Tasavvufî gelenek, fânî olan güzele değil, hakîkî sevgili olan Tanrı'ya kavuşmayı öngörür. Modern zamanlarda ise maddî değeri olmayan şeylerin ve özellikle aşkın hiçbir şekilde yeri yoktur. Öte yandan Oscar Wilde'ın hikâyesi içinde yer alan bülbülün kaniyle güle kırmızı rengini vermesi motifi Fuzulî'nin **Su Kasidesi**'ndeki;

*İçmek ister bülbülün ünün meğer bir reng
ile*

*Gül budaânının mizâcına gire úurtara ãu
beytinin âdeta nesir şeklindeki yorumudur⁶⁵.*

SONUÇ

⁶⁴ Oscar Wilde, a.g.e., s. 39.

⁶⁵ İskender Pala, "Gül ile Bülbül", *Zaman*, 29 Ocak 2004.

Hiçbir edebî üretim, kaynağından çıktığı gibi saf kalmaz. Uluslararası kültür etkileşimleri edebiyatta düşünce, tür, konu, motif ve tip ortaklık ya da benzerlikleri şeklinde kendini gösterir. Karşılaştırılan hikâyelerde ortak olan aşk teması ırk, kültür, dil ve çağ farkına rağmen “bülbul” ve “gül” alegorlarıyla anlatılmış, “bülbul” hakiki âşığı temsil etmiştir. Rifâî de Oscar Wilde da gerçek âşık için sabır, fedakârlık ve sorgulamadan inanma vasıflarını uygun görmüşlerdir. “Bülbul”ün sonu ölüm de olsa “gül”e duyduğu aşk onu ebedileştirmiştir:

*Çü buldı eîşú ile eömri nihâyet
Oúınur dâsıtânı tâ úıyâmet”*

Beyit: 317

Sevgili her iki hikâyede de mağrur ve ulaşılmazdır, sevenlerine acı çektirir. Ancak hiçbir acı insanoğlunu aşktan alıkoyamamış belki de âşığın en büyük mükâfatı olmuştur:

*“Her insan öldürür gene de sevdiğini
Bu böyle bilinsin herkes tarafından,
Kiminin ters bakışından gelir ölüm,
Kiminin iltifatından,
Korkağın öpücüğünden,
Cesurun kılıcından!
Kimi sevdiğini gençlikte öldürür,
Yaşını başını almışken kimi;
Biri şehvetin elleriyle boğazlar,
Birin altındır elleri,
Yumuşak kalpli bıçak kullanır
Çünkü ceset soğur hemen.
Kimi pek az sever, kimi derinden,
Biri müşteridir, diğeri satıcı;
Kimi vardır, gözyaşlarıyla yapar bu işi,
Kiminden ne bir ah, ne bir figân
Çünkü her insan öldürür sevdiğini,
Gene de ölmez insan.”⁶⁶*

Rifâî’den Oscar Wilde’a “gül ve bülbul”ün zaman, mekan, kültür... tüm farklara rağmen okuyucudaki karşılığı âşık ve mâşuktur. Metinlerarasılık bağlamında yapılacak çalışmalarla bu tür tip ve motif ortaklıklarına hatta fazlasına rastlamak her zaman mümkündür.

⁶⁶ Oscar Wilde, *Reading Hapishanesi Baladı*’ndan. “Herkes Sevdiğini Öldürür”, Çeviren: Meltem Ahıska, Defter Dergisi, S. 14, Metis Yayıncılık, İstanbul 1990.

KAYNAKÇA:

- AÇIKGÖZ, Namık, “Leylâ ile Mecnûn Mesnevîsinin Yapısı”, *Millî Kültür*, S. 59, s. 39-43, Ankara, Aralık 1987.
- _____, “Anlatma Problemi Açısından Fuzûlî'nin Leylî vü Mecnûn'undaki Gazel ve Murabbalar” *Tunca Kortantamer İçin*, s. 187-200, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayını, No:6, İzmir 2007.
- _____, “Mesnevî” *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, C.4, s.356-359, AKM Yay., Ankara, 2005.
- AKTAŞ, Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- _____, “Roman Olarak Hüsn ü Aşk”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 27, s. 94-108, İstanbul, Aralık 1983.
- AKTULUM, Kubilay, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yayınevi, Ankara 1999.
- AYAN, Hüseyin, *Bülbül-nâme Rifâî*, Emek Matbaası, 1981.
- AYVAZOĞLU, Beşir, *Güller Kitabı*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.
- CEYLAN, Ömür, *Kuşlar Dîvânı Osmanlı Şiir Kuşları*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2007.
- COŞKUN, Menderes, “Klâsik Türk Şiirinde Mürekkep İstiare, Temsilî İstiare ve Alegori”, *Bilig*, S. 38, s.51-70, Yaz 2006.
- ÇAĞLI, A.-V. ÖZDİNGİŞ, *Bülbülüyye Birrî Mehmed Dede*, Akademi Kitabevi, İzmir, 2004.
- ÇAPAN, Pervin, “Ali Şîr Nevâyî ve Fuzûlî'nin Leylâ ve Mecnûn Mesnevîlerinin Anlatım Tarzlarının Mukayeseli Tahlili”, *Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü I. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Kongresi*, s. 225-241, Eskişehir 15-17 Ekim 2003.
- ECEVİT, Yıldız, *Orhan Pamuk'u Okumak*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1996.
- ECZACIBAŞI, Şakir, *Oscar Wilde Tutkular, Acılar, Gülümseyen Deyişler*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2002.
- HOLBROOK, Victoria R., *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, hzl. Mehmet Kalpaklı, İstanbul 1999, s. 403-412.

- İNCE, Adnan, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı*, Ankara 1994.
- KIRAN, Ayşe-Zeynel, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, Seckin Yay., Ankara 2003.
- KIRMAN, Aydın, “*Muhibbi'nin Gül Redifli Gazellerinde Gül Tasavvuru*” *Tunca Kortantamer İçin*, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayını, No:6, İzmir 2007, s. 355-384.
- KORTANTAMER, Tunca, “*Gül KasidesiII*”, *Dergâh*, C. 1, S.3, Mayıs 1990.
- LEVEND, Âgâh Sırrı, “*Dîvan Edebiyatında Hikâye I*”, s. 71-117, *TDAY Belleten 1967*, TDK Yayınları, Ankara 1989.
- _____, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C. 1, TTK Bas., Ankara 1973.
- ÖZTEKİN, Nezahat, “*Eski Türk Edebiyatında Gül*”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Y. 34, S.4, Ekim 2005, s. 20-29.
- _____, *Fazlî, Gül ü Bülbül*, Akademi Kitabevi, İzmir 2002.
- PALA, İskender, “*Gül ile Bülbül*”, *Zaman*, 29 Ocak 2004.
- _____, *Ansiklopedik Dîvan Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995.
- PARLA, Jale, *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- SÂLİM EFENDİ, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, hzl. Adnan İnce, AKM Yay., Ankara 2005.
- ŞAHİNOĞLU, M. Nazif, “*Attar, Feridüddin*” *TDVİA.*, C. 4, İstanbul 1991, s. 95-98.
- TÜRKMEN, Fikret, “*Doğulu Konuların Rus Edebiyatında İşlenmesi Meselesi*”, *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, C.1, S.4, Bahar 2007, s.680-689.
- ÜNVER, İsmail, “*Mesnevi*”, *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, Y. 36, C. LII, S.415-416-417, Ankara 1986, s. 430-563.
- WILDE, Oscar, *Mutlu Prens*, Çeviren: Özgü Çelik, Say Yayınları, İstanbul 2004.
- _____, “*Herkes Sevdiğini Öldürür*”, Çeviren: Meltem Ahıska, *Defter*, S. 14, Metis Yayıncılık, İstanbul 1990.
- YENİTERZİ, Emine, *Divan Şiirinde Na't*, TDV Yayınları, Ankara 1993.
- YILMAZ, Kâşif, “*Gül*”, *TDEA*, C.3, s. 382-385, *Dergâh* Yay., İstanbul 1973.
- ZAVOTÇU, Gencay, “*Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül*”, *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yay., s. 896-902, Ankara 2002.